

TIPĂRITURI ROMÂNEȘTI ÎN COLECȚIILE MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A MOLDOVEI (Chișinău)

Noi identificări

MARIA DANILOV

Patrimoniul bibliografic al Muzeului Național de Istorie a Moldovei a constituit și v-a constitui încă un obiect și subiect al unor cercetări parțiale și generale. Punerea lui în circuitul științific a devenit una din necesitățile stringente cu care se confruntă instituția dată. Fiind o instituție recent creată (abia în 1983), adică am avea 14 ani de existență ca Muzeu de Istorie a Moldovei, patrimoniul de carte adunat pe parcursul acestor ani este încă destul de modest, respectiv și informația în revistele de specialitate este aproape lipsă. Numai așa putem explica, că în Cartea Moldovei, CATALOG GENERAL, apărută la Chișinău în ediții succesive în anii 1990-1992, n-au fost incluse și cărțile din patrimoniul muzeului național.¹ Activitatea de realizare a unei evidențe științifice de valorificare și cercetare a patrimoniului de carte din colecțiile muzeului, ar scoate în evidență unele dimensiuni inedite ale culturii românești în Basarabia, cât să le adâncească și nuanțeze pe cele cunoscute. După cum consemnează și Al. Ligor: „... în privința tiparului românesc mai sunt unele date necunoscute, de amănunt ori de substanță, că este necesară punerea în discuție a noi puncte de vedere”.² Desigur, cercetările de până acum, cu rezultate remarcabile referitoare la tipăriturile românești din Basarabia, au dat răspuns cu certitudine la multe întrebări. Și totuși sunt atâtea încă de făcut pentru Basarabia, poate cea mai acută ar fi lipsa unui repertoriu bibliografic al cărților de patrimoniu, conservate astăzi în colecțiile diferitelor instituții din Republica Moldova.

În studiul de față vom trece în revistă cartea veche românească din colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei (Chișinău). Cărțile cercetate datează din veacurile XVII, cea mai veche tipăritură fiind înregistrată cu anul 1683, și continuă cu primele trei decenii ale sec. al XIX-lea. Fără a decurge la o descriere mai amplă.

lucru pe care urmează să-l facem pe viitor, vom căuta a aduce în atenția specialiștilor doar unele aspecte, de unor așa-zise însemnări (informații tipărite) în cărțile apărute la tipografia de la Chișinău (după 1812) și pe care le considerăm mai puțin cunoscute, sau chiar lipsă în BRV, cât și în „Contribuții la Bibliografia Românească veche“ a Daniei Poenaru apărută la 1973.

Între cele 23 de cărți românești (cronologic situate până la 1830), 7 sunt de la București, Iași (3), Blaj (2), Râmnic (1), Brașov (1), Chișinău (6), S. Petersburg (3). Dat fiind faptul că numărul lor este aproape simbolic, căci puține sunt acele cărți care au supraviețuit timpul și „teroaarea istoriei“ pe această palmă de pământ românesc, am să încerc o înscriere în patrimoniul de carte veche românească este un APOSTOL de la București, din 1683. O frumoasă tipăritură realizată pe vremea lui Șerban Cantacuzino, moment pe care îl aflăm din textul de început. Tiparul realizat în culori roșu și negru, frontispicii și inițiale frumos integrate în textul paginii, versoul foii de titlu cuprinde stema Țării Românești. Cartea necesită lucrări de restaurare. Marcăm prezența din acest centru tipografic (București) și a unui Apostol, 1743, se păstrează în trei exemplare: un TRIODION (1769), PENTICOSTAR (1800) și o EVANGHELIE neidentificată încă (anul ediției) – toate de la București. Vom menționa de asemenea că au pătruns în Basarabia din alte centre tipografice a Țării, în tot veacul al XIX-lea mai ales Apostole și Mineele lunare care nu s-au tipărit la tipografia din Chișinău.

Alte trei cărți de patrimoniu, tipărite în Mitropolia Iașului sunt: ANTOLOGHION, 1726, PSALTIRE (1802) și DE OBȘTE GEOGRAFIE de Amfilohie Hotiniul (1795). De la alte centre tipografice mai „depărtate“ de Basarabia: APOSTOL, Blaj, 1802, altul de la Râmnic, APOSTOL, 1774; ambele cărți necesită lucrări de restaurare. De curând am devenit posesorii unei apariții tipografice de la Brașov – UȘA POCĂINȚEI (1812). Consemnăm raritatea bibliografică a acestui exemplar pentru arealul de răspândire între Prut și Nistru ca titlu de carte, dar și ca centru tipografic prezent aici. Cartea a fost pregătită pentru tipar cu stăruința mitropolitului Dositei Filiti (1793-1810) moment pe care îl aflăm din dedicația în versuri, adresată Motropolitului.³ UȘA POCĂINȚEI, ca de altfel toate celelalte cărți românești sunt destinate tuturor românilor, nu numai celor din Transilvania. Patria este cea mare, cea întreagă, în hotarele vechii Dacii și nu în alcătuirea artificială existentă la momentul respectiv. Iar cartea slujește „pentru a Patriei multă folosire, și a Țării noastre bună ocrotire“.⁴

Un moment de referință în continuare ar fi tipăriturile românești apărute la

Chișinău după anul 1812. Tradiția tipăririi cărții în limba română a continuat aici și după acest an, fiindcă era firesc să nu ajungă „pentru atâtea știutori de carte și atâtea biserici, cărțile românești existente”.⁵ Și ele (cărțile) apar firește, numai că în forme cenzurate și dependente de hotărârile „noilor stăpâni”. Chișinăul a avut un rol însemnat sub stăpânirea rusă prin editarea de cărți și reviste religioase (începând cu anul 1814) care s-au răspândit în Basarabia, dar și în vechiul regat. Arta tiparului a continuat în Basarabia vechile tradiții ale tiparului din Țara Moldovei, mai ales în domeniul cărții bisericești. Se folosea întotdeauna o hârtie bună, de obicei cu filigran, foile de titlu sunt frumos ornamentate. Gravurile sunt executate adecvat, nu sunt semnate dar păstrează stilul vechi românesc. Dispunem de 6 cărți de patrimoniu din perioada Mitropolitului Graviil Bănulescu-Bodoni. Prima publicație destinată învățământului, pe care îl reorganiza mitropolitul Gavriil a fost o BUCOAVNĂ apărută înainte de 22 decembrie 1814. Deși nu face parte din colecțiile de patrimoniu, consemnăm prezența unui exemplar al Bucoavnei într-o colecție particulară din Chișinău. Exemplarul nu are foaia de titlu și datarea ar putea fi greșită. Se cunoaște că Bucoavna din 1814 a fost retipărită în acelaș număr de exemplare (1200) la 20 august 1815. Cartea e de format mic (10x15 cm), caractere chirilice; până la p. 9 alfabet mare și mic, grupe de litere; cu p. 10 încep textele unor rugăciuni. Exemplare ale acestei Bucoavne, la fel ca și cea apărută în 1815, sunt unicate. Ultima semnalară a Bucoavnei din 1815, în BRV, IV, p. 394 indica, în 1944 și depozitul de cărți în care se păstra: „Biblioteca Institutului de Istorie Națională, Facultatea de Litere din București“, acum i s-a pierdut urma.⁶ La această categorie de cărți – literatura didactică, apărută în Basarabia în sec. al XIX-lea se impun unele concretizări de amănunt, de nuanțare pe care le considerăm necesare. Dan Berindei afirma „Dacă în Bucovina n-au fost tipărite abecedare destinate românilor până în mijlocul sec. al XIX-lea, în Basarabia în schimb, au apărut în 1814, 1815, 1819, 1830, 1842, 1844, 1863 și 1865 abecedare ruso-române.”⁷ Or, o simplă enumerare a acestor ediții de carte didactică în Basarabia ne crează o imagine adecvată, că din acest punct de vedere Basarabia a fost destul de rodnică sub un regim străin. Ștefan Ciobanu de asemenea menționa că „Basarabia a avut o întreagă literatură didactică românească care merită să ocupe un loc destoinic în istoria culturii românești în genere și a Basarabiei în special”.⁸ Credem că „un loc respectabil” în această categorie de cărți didactice trebuie să-l ocupe Gramatica lui Șt. Margela din 1827.⁹ Muzeul Național a devenit posesorul acestei valoroase ediții de la St. Petersburg în

rezultatul unei achiziții reușite din anul 1996. Cartea s-a păstrat în colecțiile d-lui Nisanel Șrira (profesor, Tiraspol).

Apariția acestei lucrări o putem explica prin „pregătirile“ conducerii de vârf pentru sistemul de instruire reciprocă (Lancaster) în Basarabia, cât și de obligația predării în școlile de aici a limbii ruse. Este prezent de asemenea și meritul personal al lui Șt. Margela, care după cum aflăm din materialele de arhivă (Statutul personal înregistrat pe 200 pagini; se păstrează în Arhivele Statului din fosta URSS-e, F-773, d. 158, aa. 1820-1827) la începutul a. 1825 face o adresă pe numele ministrului Instrucțiunii Publice din Rusia, d. Șișkov, în care argumenta necesitatea editării unei gramatici bilingve pentru sistemul de școli de tip „Lancaster“ din Basarabia“. Gramatica lui Șt. Margela este un manual elementar de limba rusă cu text paralel românesc. Bineînțeles, exemplele în limba română nu se potrivesc categoriilor gramaticale ce se predau, ci sunt doar traduceri. Dar lucrarea lui Șt. Margela a depășit condiția ingrată la care era destinată, ea a constituit un mijloc de instruire în limba română pentru școlile din Basarabia în prima jumătate a sec. al XIX-lea. Este importantă contribuția lui Șt. Margela în încercarea sa de reducere a alfabetului chirilic românesc, propunere cuprinsă pe trei foi, paginate separat, la sfârșitul cărții a II-a a v. 2, intitulată DE BUCHIILE RUMĂNEȘTI.¹⁰ Faptul că exemplarele pe care le-au avut în mână specialiștii „aceste foi lipseau, explică de ce acest capitol al gramaticii lui Șt. Margela nu a atras atenția“. ¹¹ Intervenim aici cu o remarcă, subliniind faptul că Șt. Ciobanu încă la 1923 a semnalat acest capitol important al gramaticii lui Șt. Margela. „În acest din urmă capitol autorul spune că din 43 de litere românești, el întrebuițează numai 24 cu scopul de a simplifica ortografia românească și citirea și prin aceasta de-a da puțință „rușilor citirea cărților românești iar românilor cele rusești“. ¹² Să încercăm a găsi un răspuns afirmativ la un alt aspect nu mai puțin important al problemei: Dacă a cunoscut Șt. Margela în perioada când a lucrat asupra gramaticii, la Petersburg, pozițiile altor grămăticii români referitor la reducerea alfabetului chirilic românesc. Propunerea lui Șt. Margela se situează între alte două încercări de reducere a alfabetului chirilic românesc ale unora dintre cei mai de seamă grămăticii ai noștri: I. Văcărescu și Heliade Rădulescu. Se cunoaște de asemenea că pozițiile lui I. Heliade Rădulescu în problema reducerii alfabetului chirilic românesc s-a cristalizat de-a lungul unei perioade și a fost exprimată în scris pentru prima dată abia în 1828, pe când gramatica lui Șt. Margela a văzut lumina tiparului în 1827, cu un an mai înainte. Se prea poate ca Șt. Margela să fi avut cunoștință de cele scrise de I. Văcărescu la 1787. Or, ideea

de reducere a alfabetului chirilic românesc a circulat în epocă... Lucrul asupra gramaticii s-a dovedit a fi foarte greu, „lipseau la Petersburg manuale în limba română necesare de-a alcătui o gramatică după metoda de instruire reciprocă”.¹³ După datele oferite de arhivele din Petersburg, Șt. Margela a întreprins în anul 1824 o vizită specială la Chișinău în scopul de a consulta materialul didactic din biblioteca Seminarului din Chișinău. După cum ne informează și I. Halipa la Petersburg au fost expediate „bucvarul românesc cu litere slavone și un bucvar în limba română și rusă cu elemente de gramatică”.¹⁴ Posibil se are în vedere gramatica din 1819, dat fiind faptul că toate categoriile de cuvinte incluse de Șt. Margela în carte I-i, v, 1, coincid întocmai cu cele folosite de autorul gramaticii din 1981.¹⁵ Însă atât autorul gramaticii din 1819, cât și Margela, nu se folosesc de terminologia gramaticilor rusești, ambii stăruie să creeze o terminologie gramaticală românească, ceea ce este de admirat.¹⁶ Ștefan Margela în gramatica sa a stăruit să fie cât se poate de simplu în explicații, cu definiții concise, este prezent momentul creativ... cu atât mai mult putem explica acest moment „de experimentare”, de creație, deoarece se lucra asupra unui manual care urma să fie folosit în școlile de instruire reciprocă, școli cu-n sistem de instruire netradițional.

Cercetările întreprinse asupra gramaticii lui Șt. Margela impun identificarea a trei ediții succesive pe parcursul anului 1827, iar la fiecare ediție autorul a intervenit cu unele schimbări, adăugiri. Numai așa putem explica marile diferențe de la o ediție la alta (lipsa unor informații tipărite) cum este tabela de declinație a substantivelor rusești (BN. nr 4 31851), cât și paginația separată DE BUGHIILE RUMĂNEȘTI, variantă tipografică studiată de Zamfira Mihail. Pentru a putea vorbi despre asemănările și deosebirile dintre ele am notat cu sigle variantele tipografice cunoscute, inițialele reprezentând locul de depozitare a cărții și le vom folosi în expunere:

A – varianta tipografică din colecțiile de carte veche a Bibliotecii Universitare din București (nr. 314), studiată de Zam. Mihail, „Studii și cercetări științifice, – Filologie“, Iași, 1961, fasc. 2, p. 245-251

B – varianta tipografică inclusă în BRV (nr. 1318, nr. 1483), identică cu exemplarul din colecțiile Bibliotecii Academiei din Chișinău (nr. 7 8855) și cu exemplarul din colecțiile Muzeului Național, (Chișinău) (nr. 2 3132).

C – varianta tipografică din colecțiile Bibliotecii Naționale, Chișinău (nr. 4 31851)

Varianta tipografică „A”, ediție în două volume (patru părți). Include la

СУЖВОДА,

аднкъ мъртврснрѣ Креднцнй а чѣлвн лтрѣ
сфнцн пърнтелвн нострѣ а данаснѣ, Патрїар-
хв а Александрїей.

НЕЛ ЧЕ КВЕЩЕ А СЕ ЛЖНЧДН, ЛМН ЛТХИ ДЕ ЧОАТЕ И СЕ
КАДЕ А ЦННК КРЕДНЦА КАМОЛНЧАСКХ, ПРЕ КАРЕ ДАКХ ЧН-
НЕКА ЛТРЧКХ ШН ФХРХ ПРНХНХ НШ О ПХЗЕЩЕ, ФХРХ ДЕ
ННЧН Ш ЛНДОЛАХ, ЛВКЧН ВА ПЕРН. ПХРХ КРЕДНЦА КА-
МОЛНЧАСКХ БЕСТЕ АЧАСТА: КА ПРЕ ОУНДА АЛНЗЕЗ Л ТРОН-
ЦА, ШН ПРЕ ТРОНЦА ЛТРОД Ш ОУННМЕ СХ Ш ЧННСТНМ, ННЧН
АМЕСТЕКЖНД ВНОСТАБРНМЕ, ННЧН ФННЦА ДЕСПХРЦННД. ПЕНТРѢ
КА АЛТДА БЕСТЕ ВНОСТАБРА ТАТХАДН, АЛТДА АЛ ФНОЛДН, АЛТДА АЛ
СФНТДАДН АХ: ЧН А ТАТХАДН, ШН А ФНОЛДН, ШН А СФНТДАДН
АХ, О АЛНЗЕЗРЕ БЕСТЕ, ЛТРОКМАН САЗВНТХ, ЛПРЕВНХ ДЕ А
ПБДРК ФНТГОАРЕ МХРНРЕ. ПРЕКДА БЕСТЕ ТАТХА, АША ФНОЛ, АША
ШН СФНТДА АХ. НЕЗНДНТ БЕСТЕ ТАТХА, НЕЗНДНТ БЕСТЕ ФНОЛ,
НЕЗНДНТ БЕСТЕ ШН СФНТДА АХ. НЕКВРННС БЕСТЕ ТАТХА, НЕ-
КВРННС ФНОЛ, НЕКВРННС ШН АДХДА СФНТ. ВКЧННК БЕСТЕ ТА-
ТХА, ВКЧННК БЕСТЕ ФНОЛ, ВКЧННК БЕСТЕ ШН АДХДА СФНТ. ЛСХ
НШ СЖНТ ТРЕЙ ВКЧННЧН, ЧН ОУНДА БЕСТЕ ВКЧННК: ПРЕКДА ННЧН
ТРЕЙ СЖНТ НЕЗНДНЦН, ННЧН ТРЕЙ СЖНТ НЕКВРННШ, ЧН ОУНДА
БЕСТЕ НЕЗНДНТ, ШН ОУНДА НЕКВРННС. АСЕМЕНК: АТОТЦННГО-

A

рїо ѣсте Татъа, атоѣцинѣорїо ѣсте Фїол, атоѣцинѣорїо ѣсте шї дѣхѣа сѣнїт: Лїа нѣ сѣнт трей атоѣцинѣорї, чї оўнда ѣсте атоѣцинѣорїо. Ашїа дїнезїеѣ Татъа, дїнезїеѣ Фїол, дїнезїеѣ шї дѣхѣа сѣнїт: Лїа нѣ сѣнт трей дїнезїеѣ, чї оўнда ѣсте дїнезїеѣ. дїепогнїеѣ: дїн Татъа, дїн Фїол, дїн шї дѣхѣа сѣнїт: Лїа нѣ сѣнт трей дїнї, чї оўнда ѣсте дїнда. Пентрѣа кѣ прїа дїеѣсїеѣ не фїнїеѣкѣре Упостѣаѣ, аа мѣрѣтѣрїа дїнезїеѣ шї дїн, не сїаеѣе дїеѣѣрѣа крїеѣнїеѣсїа: Ашїа трей дїнезїеѣ, сѣ трей дїнї а зїеѣ, кѣаолнїаѣсїа Благочїеѣтїе не ѡпрїеѣ. Татъа нѣ ѣсте дїа нїменѣкѣ фѣкѣѣт, нїчї зїдїт, нїчї нѣкѣѣт. Фїол дїа лїеѣшї Татъа ѣсте, нѣ фѣкѣѣт, нїчї зїдїт, чї нѣкѣѣт. дѣхѣа сѣнїт дїа Татъа нѣ ѣсте фѣкѣѣт, нѣ ѣсте зїдїт, нїчї нѣкѣѣт, чї пѣрїеѣѣа, оўнда дїеѣї (ѣсте) Татъа, нѣ трей тѣцї, оўнда фїол, нѣ трей фїї, оўнда дѣа сѣнїт, нѣ трей дѣѣрї сѣнїтѣ. Шї лї ачїеѣтѣ (сѣнїтѣ) Трѣнїа нїменѣ нѣ ѣсте лїтѣю, сѣ не оўрїаѣ, нїменѣ нѣ ѣсте лїа лїа рѣ, сѣ лїа лїа нїа: Чї лїтѣрїа трей Упостѣаѣрїа сѣнт лїпрїеѣнїа дїкѣѣѣрѣкѣ фїнїѣѣре лїтѣрѣ сїне шї лїтѣоѣа. Ашїа кѣ дїпѣтѣѣаѣ, прїа сѣ зїеѣ лїа еѣѣ, Трѣнїа лїтѣрѣ оўнїаеѣ, шї оўнїаѣкѣ лї Трѣнїа сѣ сї чїнїтѣкѣкѣ. дїеѣтѣ ачїаѣ, чїа чї вѣѣеѣ сѣ сї мѣнїтѣѣкѣкѣ, лїтѣрѣ ачїеѣтѣ кїп пентрѣа сѣнїтѣ Трѣнїа сѣ лїеѣлїкѣѣ.

ПЕНТРѢА ХРИСТОС.

Лїа дїе трїеѣнїаѣ ѣсте пентрѣа вѣчїнїа мѣнїтѣѣре, кѣ шї пентрѣа лїтѣрѣпѣрѣкѣ дїнїаѣдї нѣстѣрѣ Іїсѣ Хрї неканїнїтѣ сѣ крїѣѣѣ. лїрѣа крїеѣнїаѣ чѣкѣ дрѣѣпѣтѣ ѣсте, кѣ сѣ крїеѣа, шї сѣ мѣрѣ

Ѣ

тѣрсиим, прехдм кх дѣнда нострѣ Іис Хѣ Фіола лѣи дѣнезѣд,
 дѣнезѣд шѣ ѡм ѣсте, дѣнезѣд днн фѣннца тѣтхлѣи, май на-
 иште де вѣчи нхскѣт, шѣ ѡм ѣсте де фѣннца майчей, ꙗ вре-
 мѣ нхскѣт. десхвѣршѣт дѣнезѣд, шѣ десхвѣршѣт ѡм, днн
 сѣлет кѣвѣнтхтѣорѣ, шѣ днн трѣп ѡменѣск аскхтѣи. Лѣтѣо-
 ма кѣ тѣтхл дѣпх дѣнезѣре, май мѣк де кѣт тѣтхл дѣпх
 ѡменѣре. Кѣре де шѣ дѣнезѣд ѣсте шѣ ѡм, ꙗсх нѣ дои, чѣ
 ѡнда ѣсте Хѣ: вѣрх ѡнда ѣсте нѣ прин скнмварѣ дѣнезѣрей
 ꙗ трѣп, чѣ прин лѣрѣ ѡменѣрей ꙗ дѣнезѣре, ѡнда нѣмай,
 нѣ прин аместѣсѣрѣ ꙗпреднх ꙗ фѣрнлор, чѣ кѣ ѡунѣмѣ впо-
 стѣсѣлѣи. Пѣнтрѣ кх прехдм сѣлетѣла кѣвѣнтхтѣорѣ шѣ трѣ-
 пѣла, ѣсте ѡун ѡм, шѣ дѣнезѣд шѣ ѡм ѣсте ѡунѣ Хѣ, кѣре
 лѣ пхтѣмѣт пѣнтрѣ мѣнтѣрѣ нѣастрѣ шѣ сѣд погорѣт ꙗ
 сѣд, шѣ лѣтрѣлѣзи лѣ ꙗвѣт днн мѣрѣи, шѣ сѣд сѣиѣ лѣ чѣ-
 рѣорѣ, шѣ шѣде дѣ дѣрѣпта лѣи дѣнезѣд шѣ ꙗ тѣтхлѣи лѣтѣ-
 цѣнтѣорѣ, де ѡунде вѣ сѣ вѣе сѣ жѣдече вѣи шѣ мѣрѣи, кѣ
 ꙗ кѣрѣлѣ кѣнѣре тѣиѣ ѡменѣи вор ꙗвѣл кѣ трѣпѣрѣле лѣр, шѣ
 вѣр дѣ пѣнтрѣ фѣптѣле лѣр рѣспѣнс: шѣ чѣи чѣ лѣ фѣкѣт бѣ-
 не вѣр мѣрѣе лѣ вѣиѣ вѣчнннѣ, вѣрх чѣи чѣ лѣ фѣкѣт рѣд,
 ꙗ фѣкѣла чѣл вѣчнннѣ. лѣчѣста ѣсте кѣлѣолнѣчѣска кѣрѣднѣцѣ, ꙗ
 кѣре дѣкх чннебѣ тѣре шѣ фѣрх де ꙗдоѣлѣ нѣ вѣ кѣреде, нѣ-
 се вѣ пѣтѣ мѣнтѣи.

sfârșitul cărții a doua, volumul 2, paginate separat, capitolul DE BUCHIILE RUMĂNEȘTI. Considerăm că este cea mai completă variantă a gramaticii lui Șt. Margela.

Varianta tipografică „B“, ediție în două volume (trei părți). Diferă prin numărul de pagini, lipsește cartea a doua a volumului al II-lea, DE DREPTSCRIERE, deci este mai mică cu un volum de 159 pagini.

Varianta tipografică „C“, ediție în două volume (patru părți). Lipsă tabela cu declinarea terminațiilor la substantivele rusești cu următorul titlu: TABLIȚA PLECĂRILOR ASUPRA NUMIRILOR. Numărul singuratic... numărul multoratic. Există de asemenea și o anumită deosebire în ce privește consecutivitatea expunerii materiei de studiu din manual. Menționăm că ambele volume sunt legate într-o singură carte.

Vom menționa de altfel că toate variantele tipografice sunt înregistrate cu anul 1827. Astfel afirmațiile unor cercetători că „deosebirile existente impun concluzia că în aa. 1827-1828 au fost editate câteva variante ale gramaticii“¹⁷ apar a fi neîntemeiate. Am considerat necesar studiul gramaticii lui Șt. Margela sub raportul colajării textuale comparate pentru posibilitatea ce ne-o dă în formarea unei imagini exacte asupra diferențelor existente între variantele tipografice cunoscute în diferite colecții de patrimoniu.

Vom menționa valoarea altei cărți de patrimoniu, PSALTIRE, 1818, apărută cu blagoslovirea „preasfântului Îndreptătorului Sinod“ și a Mitropolitului Gavriil. Psaltirea, deși aparținând Vechiului Testament, a constituit o scriere de inițiere și de propagare a creștinismului. A avut începând cu evul mediu o mare răspândire, probabil cea mai mare „prin frumusețea ei literară, deci ca o carte de lectură nu numai printre religioși, ci și printre laici.“¹⁸ Se consideră de asemenea, că Psaltirea este cartea de cult cu cea mai bogată circulație în epocă și a cunoscut poate cele mai multe reeditări.¹⁹ Exemplarul de la Chișinău, pe lângă textul psaltirii, mai cuprinde și ÎNTREBĂRI ȘI RĂSPUNSURI DESPRE MĂRTURISIREA CREDINȚEI, după Athanasie, Patriarhul Alexandriei, /vezi anexa/. Acest text este plasat chiar la începutul cărții, după foaia de titlu. Acest adaos referitor la mărturisirea credinței se întâlnește numai la unele psaltiri de epocă; Or, această informație importantă n-a fost menționată în BRV, referitor la Psaltirea de la Chișinău, 1818. Considerat comentariu dezvoltat al problemelor trinitare și hristologice din „Simbolul Credinței“ niceoconstantinopolitane, rod al patristicii occidentale, alcătuit în perioada post-augustiniană și atribuit, mai târziu, Sf. Atanasie cel Mare, acestei

„mărturisiri“ i-a fost recunoscută valoarea catihetică și utilitatea pedagogică creștină ortodoxă, datorită absenței lui ET FILIO din text.²⁰ Prezența sa în Psaltire, dovedește că această carte pe lângă destinația pentru cult, era și un manual didactic pentru elevii Seminarului din Chișinău. Introducerea acestei anexe se datorește probabil personal mitropolitului Gavriil, căci, deși SIMBOLUL QUICUMQUE a fost inclus în scrieri manuscrise sau tipărituri de pe întreg teritoriul românesc, el a fost difuzat cu precădere în Transilvania. Este un text pe care mitropolitul îl va fi cunoscut din tinerețea sa și a ținut să-l retipărească. Cercetările de amănunt asupra acestei ediții vor continua, va trebui stabilit ce prototip a avut la îndemână.

Mitropolitul Gavriil a arătat prețuirea sa pentru textele din ținutul său de baștină și atunci când a recomandat pentru editare la St. Petersburg, Biblia tipărită de Samuel Micu la Blaj, în 1795, Muzeul Național (Chișinău) este deținătorul acestei valoroase opere în limba română – Biblia din 1819, tipărită la St. Petersburg (nr. 2 2454). Biblia de la St. Petersburg a reprezentat o contribuție importantă la unitatea limbii vorbite de către românii din Basarabia, apreciată astăzi ca „evenimentul esențial pentru limba română a epocii“.²¹ În acest context Biblia românească de la St. Petersburg constituie un capitol însemnat al legăturilor interromânești, o manifestare elocventă a interferențelor istorice și culturale a poporului român de pretutindeni. Sub acest raport, pentru prima oară vom urmări și circulația cărții românești tipărite în Basarabia în alte zone ale Țărilor Române. A circulat mai ales Biblia din 1819, dar și celelalte cărți de cult apărute în tipografia Exarhicească din Chișinău începând cu anul 1814. Materialele din Arhiva de Stat din Chișinău conțin numeroase informații referitor la circulația Bibliei din 1819 și a Noului Testament (ediție separată), 1817, St. Petersburg, și care de asemenea face parte din colecțiile de carte veche a Muzeului Național (Nr. 2 3062-81). Astfel, materiale de arhivă mărturisesc: „... numai la Iași în luna august, 1819 au fost trimise din Basarabia 200 exemplare de carte Noul Testament, și sunt rugați să mai fie trimise ... cel puțin 50“.²² A contribuit la răspândirea Bibliei și a Noului Testament, Filiala Basarabeană a „Societății Biblice Ruse“, constituită în Chișinău la 27 septembrie, 1817.²³ Dacă e să judecăm după rapoartele Filialei, răspândirea cărților se făcea cu succes. Numai în anul 1819 au fost realizate 2 678 Biblii în limba română.²⁴ Comitetul a intervenit pe lângă Grigorie, Mitropolitul Ierapolei, care locuia la Iași, să ajute la propagarea ideii Societății Biblice printre populația românească, la Iași. Mitropolitul, grec de origine va fi venit din 1821 în Chișinău. Din 1812 a primit supușenie rusă și în urma intervențiilor mitropolitului Gavriil a fost numit egumen la mănăstirea Cetățuia

din Iași.²⁵ Dacă urmărim după materialele din arhivă, găsim că, către luna octombrie, 1819, acesta înștiința Comitetul basarabean al Filialei, că exemplarele Noului Testament și al Bibliei au și fost vândute și roagă să i se mai trimită încă 500 exemplare.²⁶ Rugămintea a fost îndeplinită. Constatăm în baza datelor din Arhiva din Chișinău, că în anii 1820-1821, în Țara Românească au fost răspândite 297 cărți ale Sfintei Scripturi.²⁷

Mai intervenim cu un comentariu succint referitor la istoricul tipăririi Bibliei din 1819, în raport cu meritul pe care l-ar fi avut la aceasta Mitropolitul Gavriil.

Ștefan Ciobanu în 1923 sublinia, că meritul în tipărirea Bibliei de la 1819 îi aparține lui Gavriil Bănulescu-Bodoni; care „trimite Biblia de la 1688 tipărită la București sub Șerban Cantacuzino și Biblia tipărită în Ardeal, la Blaj, la 1795 cu o scrisoare în care, recomanda Comitetului să se folosească de Biblia de la Blaj“, întrucât „traducerea este făcută de pe edițiile celor 70 de interpretări de răsărit, și este mai clară, și în ea se întrebuințează limba cea nouă, mai înțeleasă“.²⁸ Alexandru David de asemenea menționa că tipărirea Bibliei din 1819, s-a făcut sub îngrijirea „Mitropolitului Gavriil, a vicarului său, episcopul Dimitrie Sulima și a arhimandritului Varlaam Cuza“.²⁹ Pentru prima dată au fost enunțate și alte păreri, într-o publicație apărută la Iași, în 1984, în care se afirmă „autoritatea ce s-a dat Bibliei de la Blaj se datorește lui Veniamin Costache, Mitropolitul Moldovei.“³⁰ Comitetul Societății Biblice Ruse va fi solicitat anume de la „chiriarhul Moldovei și Țării Românești cea mai perfectă Biblie românească, ce ar putea servi drept model sau original“, care a și fost trimisă la Petersburg „prin arhimandritul Varlaam Cuza, care a stăruit acolo până la terminarea ei“.³¹ În ediția Academiei Române, **ACTE ÎN LIMBA ROMÂNĂ TIPĂRITE ÎN BASARABIA**, v. I, 1993, găsim o altă apreciere: „Gavriil a recomandat ediția de la Blaj, și a făcut corectura primelor coli“.³² Credem că această ultimă apreciere a neobositului cercetător al trecutului istoric al Basarabiei, care a fost Paul Mihail, este o „revenire la adevărul istoric“. Aprecierile în epocă a personalității Mitropolitului Gavriil continuă a fi foarte contradictorii. Dar să nu uităm că Bănulescu Bodoni a fost singurul român care a deținut această înaltă funcție, în toată perioada de ocupație. Oricine s-ar încumeta să scrie o istorie a Basarabiei din secolul al XIX-lea va fi nevoit să se oprească în dreptul acestui nume.

În repertoriul bibliografic, **CATALOG GENERAL**, „Cartea Moldovei“, 1992, Biblia din 1819 este indicată ca o „traducere din limba rusă“.³³ Credem că s-a strecurat o eroare tipografică și nu competența autorilor ar fi de vină.

În continuare vom face referință la alte trei cărți de patrimoniu: Un LITURGHIER, 1815 (Nr. 1 4279), cea dintâi carte bisericească tipărită în tipografia eparhială din Chișinău. Liturghierul este o ediție a unor apariții anterioare. În „precuvântarea“ Liturghiei citim „am tipărit-o urmând întru toate întocma tălmăcirii slavonești. și așezării liturghiilor ce se tipăresc în Rossia...“; un MOLEBNIC, 1815 și altul din 1816 (Nr. 10857, nr. 23062-94); un MINEU de OBȘTE, 1819, (Nr. 230062), tradus de Gavriil, (după cum se declară în Cuvântul către cititor) care trebuia să completeze „lipsa de cele mai de trebuință bisericești cărți“. După această frumoasă „preacuvântare“ mai putem aprecia și calitățile literare ale mitropolitului, deoarece se cunoaște că este în întregime opera lui. Toate aceste cărți care au apărut „cu îngrijirea mitropolitului“ sunt o argumentare a modificărilor cu care a intervenit, iar mențiunile din titlul lor, cum că „sunt tălmăcite din slavonește“ par a fi o simplă formulare tradițională, care se întrebuița în cărțile tipărite la Chișinău pentru a respecta cerințele Sinodului rusesc, lucru care urmează a fi cercetat pe viitor. Majoritatea tipăriturilor conțin însemnări, descifrate fiind pe viitor ne-ar ajuta să urmărim modul în care au circulat, dovadă a schimbului de valori culturale a românilor de pretutindeni. Scriptura veche, redescoperirea ei, identificarea tezaurului de carte, fixarea locului în contemporaneitate – sunt doar unele aspecte dintre multiplele probleme ale vieții spirituale cu care se confruntă astăzi cercetătorii din Basarabia. Istoricul fiecărui exemplar ieșit de sub teascurile tiparnițelor din Iași sau București, de la Sibiu sau de la Râmnic – pentru a fi ajuns în mâinile cititorilor din Basarabia – înfățișează neîndoielnic un act de cunoștiință și voință a unității acestora. Multe dintre aceste cărți au fost căutate la capătul unor călătorii lungi și primejdioase (1812-1918), au fost distruse și interzise de la 1940 încoace. Or, dacă ne gândim la riscurile ce le-a înfruntat cartea națională de a fi circulat ca unicat, la gradul mare de imprevizibil, pentru ca trecând secole de-a rândul din mână în mână, de la un regim la altul, să supraviețuiască totuși, ne vom da seama că au avut de înfruntat un destin aventuros și vitreg... Teroarea istoriei, această laxă definiție e o idee refren, la care revenim ori de câte ori trebuie să justificăm golurile și neîmplinirile culturale în istoria noastră, a Basarabiei. Istoricul Alexandru Boldur pornea de la o altă concepere asupra istoriei Basarabiei: „Nu putem să ne mărginim numai cu expunerea suferințelor românilor sub dominațiile străine“, după cum ni se propune uneori³⁴, credem că avea mare dreptate. Cartea națională – simbol al suferințelor noastre în istorie, dar și simbol al demnității noastre, un simbol absolut al *reînțoarcerii* la

propria-ne devenire, ceea ce prezintă, poate mai mult ca niciodată un reazăm, dar și un mereu subiect de meditație...

NOTE

1. CARTEA MOLDOVEI, catalog general, v. I, Chișinău, 1992, p. 6
2. Al. Ligor, *Vechi tipărituri în limba română*, Chișinău, 1994, p. 21
3. *Ușa pocăinței*, Brașov, 1812, p. 68.
4. *Ibidem*, p. 68
5. Constantinescu-Iași, *Circulația cărții românești în Basarabia sub ruși*, în „Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești”, Chișinău, 1929, v. 19, p. 120
6. Paul Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia*, v. I, București, 1993, p. 3
7. Dan Berindei, *Românii și Europa, Manuale școlare la români (1750-1850)*, București, p. 55
8. Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, 1992, p. 65
9. Cartea poartă următorul titlu: *Gramatica rusească și rumânească închipuită de Ștefan Margela*, tomul întâi și tomul al doilea, Sanctpetersburg, 1827
10. Zamfira Mihail, *Date noi asupra gramaticii lui Șt. Margela*, în „Studii și cercetări științifice”, Filologie, Iași, 1961, Nr. 2, p. 245-251
11. Paul Mihail, *Acte în limba română...*, Ch. 1993, p. XVIII
12. Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 88
13. J. Halipa, *Ocerk istorii narodnogo obrazovania v Bessarabii v pervoj polovine XIX-go veka*, în „Trudy Bessarabscoj gubernskoj uceonoj arhivnoj Komisii, tom. II, Chișinău, 1902, p. 123-124
14. *Ibidem*, p. 142
15. Șt. Margela, *Gramatica rusească și rumânească*, tom. I, S.P., 1827, p. 9-68
16. Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 82
17. Nina Matei, *Manuale didactice moldovenești din secolul al XIX-lea*, în „Almanahul bibliofililor din Moldova”, Ch., v. II, 1988, p. 127-128
18. I.C. Chițimia, „*Texte de aur*” *revaluarea începuturilor scrisului în limba română*, în „Valori bibliofile din patrimoniul cultural național”, V. II. Buc., 1983, p. 131
19. *Ibidem*, p. 131

20. Paul Mihail, *op. cit.*, p. XIV
21. *Ibidem*, p. XVI
22. Arhiva Națională a Republicii Moldova, F. 205, inv. 1, d. 1628, p. 86-87
23. *Ibidem*, p. 1-143
24. *Ibidem*, p. 67
25. *Ibidem*, p. 85
26. *Ibidem*, p. 85-86
27. *Ibidem*, p. 89
28. Șt. Ciobanu, *op. cit.*, p. 43
29. Al. David, *Tipărituri românești în Basarabia sub stăpânirea rusă*, în rev. „Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești“, v. XXIV, Chișinău, 1934, p. 123
30. Paul Mihail, *Contribuții la bibliografia românească veche*, în „Extras din Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol“ din Iași, v. XXI, 1984, p. 56
31. *Ibidem*, p. 57-60
32. Paul Mihail, *Acte în limba română tipărite în Basarabia*, v. I, Ch. 1993, p. XVI
33. Catalog general, *Cartea Moldovei*, v. I, Chișinău, 1992, p. 75
34. Al. Boldur, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1992, p. 65